

L'ERMITA DE SANT SEBASTIÀ D'ELX, D'ORATORI A MUSEU

Joan CASTAÑO GARCIA¹
Museu Municipal de la Festa d'Elx

Resum: L'ermita de Sant Sebastià d'Elx és un dels edificis més antics de la ciutat. Construïda a finals del segle xv, és també l'únic oratori urbà que s'ha mantingut de peus fins els nostres dies. I això, sens dubte, per l'estreta relació amb la *Festa d'Elx*. Seu de la primitiva Confraria de l'Assumpció i lloc on es venerava la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció fins el 1648, els cantors del *Misteri* l'han utilitzat de camerino fins la construcció de la Casa de la Festa, el 1988. Va patir greus desperfectes en el segle xix, quan va veure enfonsar-se el seu presbiteri. Desacralitzada el 1936 ja no recuperà el seu caràcter eclesiàstic i en els anys setanta del segle xx va passar a ser seu del Patronat del Misteri d'Elx. El 1997 es convertí en la sala d'audiovisuals del Museu Municipal de la Festa i obrí una nova etapa de relació amb el drama assumpcionista, ara com a edifici destinat a difondre els seus valors durant tot l'any. La llarga història de l'ermita es posa de manifest en les seues parets i en la documentació i d'altres importants testimonis materials conservats.

Paraules clau: ermita, Mare de Déu de l'Assumpció, Festa d'Elx, museu, imatge.

Title: The chapel of Sant Sebastià d'Elx, from a shrine to a museum

Abstract: The chapel of San Sebastià d'Elx is one of the oldest buildings in the city. Built in the end of the XV century, it is the only urban chapel that has stood until our time. This fact is, of course, due to its relation with la Festa d'Elx. Headquarter of the primitive Cofraria de l'Assumpció, and place of veneration of the image of the Mother of God of the Assumpció until 1648, the singers from the Misteri used it as a dressing room until the construction of Casa de la Festa, in 1988. The chapel suffered serious damages in the XIX century, as a result, its high altar collapsed. Demystified in 1936, it would never get its ecclesiastical function back. It was in the 70's when it became the Patronat del Misteri d'Elx headquarters. In 1997 it started being used as the audiovisual room of the Museu Municipal de la Festa, bringing back a relation with ancient periods as a place of prayer to the Virgin of the Assumpció. The building is nowadays working as a place to spread the values of the ancient tradition of the city. The long history of the chapel is reflected both, on its walls and the documents and testimonies conserved.

Keywords: chapel, Mother of God of Assumpció, Festa d'Elx, museum, image.

¹ Adreça de contacte
castanyoj@gmail.com

El Museu Municipal de la Festa està situat, com és sabut, en una part de la segona fase de la Casa de la Festa, on està la recepció i la part expositiva, i en l'ermita de Sant Sebastià, que conté la projecció audiovisual. És precisament sobre aquesta ermita de Sant Sebastià, situada al carrer Major de la Vila, un dels edificis més antics de la ciutat i íntimament lligada a la *Festa* des dels seus inicis, sobre la qual volem aportar algunes dades documentals.

Sempre s'ha donat l'any 1489, com veurem tot seguit, com a la data de la construcció d'aquesta ermita. Tanmateix, el publicista murcià Javier Fuentes y Ponte, en la seua *Memoria histórico-descriptiva* de l'església de Santa Maria, en visitar la capella el 1886, manifesta que la construcció dels seus pilars denotava una major antiguitat i proposava la segona meitat del segle XIV, cap al 1350 o 1360, per a datar l'edifici. Així mateix, indica que la devoció cap a Sant Sebastià, protector contra la pesta, degué quedar a Elx com a memòria d'alguna de les epidèmies patides entre els segles XIII i XIV, de manera que se li va dedicar la capella del primer hospital de la vila. Segons el dietari del doctor Ceva, que esmenta Fuentes, el 1466 va declarar el Consell a Sant Sebastià patró de la ciutat.²

De fet, en aquest any de 1466 ja figura en la documentació municipal una ermita de Sant Sebastià tot i que potser no estava en el mateix lloc que l'actual. Es conserva un acord del Consell il·licità del mes d'abril segons el qual, per traspàs de mossèn Ginés, capellà de l'ermita de Sant Sebastià, de la qual era patró l'esmentat Consell, es va nomenar a mossèn Antoni Crespo, que comptava amb l'aprovació del bisbat de Cartagena, al qual va pertànyer Elx fins la creació del d'Oriola el 1564, per a substituir-lo.³

I ja a l'abril de 1489, la vila va prendre l'acord d'alçar l'ermita en el lloc que ara coneixem, a la banda de l'hospital de Caritat, en el carrer Major, i amb una considerable aportació econòmica del municipi:

Item, lo dit magnífich Consell considerat que en la dita vila se faça la sglécia de la innvocació del senyor Sant Sebastià en lo carrer Major, a tinent del spital de la dita vila e fins axí no y haja dinés preparats per a poder fer e acabar la dita sglécia, per tal lo dit magnífich Consell ordena e tench per bé que de les pecúnies del dit Consell sien donats per ha honor e requesta de nostre Senyor Déu e caritat cent sous per a obs de ajudar a fer la dita sglécia, los quals sien pagats per lo clavari del dit Consell a aquella persona que té càrrech de la dita obra de la dita sglécia e mostrant cautela ly sia pres en compte.⁴

² JAVIER FUENTES Y PONTE, *Memoria histórico-descriptiva del santuario de Nuestra Señora de la Asunción en la villa de Elche*, Lleida, Acadèmia bibliogràfic-mariana, 1887, p. 72. El dietari atribuït al Dr. Ceva pot consultar-se a l'ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL D'ELX [AHME], en dues còpies sota les sig. b/316 i b/317.

³ AHME, Consell del 07-04-1466. [P. IBARRA RUIZ, *Consejos y sitiadas*, vol. I, p. 367, sig. b/420]

⁴ AHME, Consell del 26-04-1489. [P. IBARRA RUIZ, *Consejos y sitiadas*, vol. II, p. 7, sig. b/421] (Veg. J. HINOJOSA MONTALVO, «Ermitas, conventos y cofradías en tierras de Alicante durante la Edad Media», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 8 [1990-1991], p. 257-300).

1. CAPELLA DE LA MARE DE DÉU DE L'ASSUMPCIÓ

Tot i que no hi ha constància de la data exacta, sabem que en aquesta ermita es va situar una capella on es venerava la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, protagonista de la *Festa d'Elx*. D'aquesta manera, a l'ermita tenia la seu la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció –documentada a partir de 1530– i en ella es custodiaven les robes i joies de la mateixa imatge i les necessàries per a representar la *Festa*.

Si fem cas de la tradició llegendària, degué ser el 1370 quan, després de la troballa o Vinguda miraculosa de la imatge i la consuetud de la *Festa*, es va dipositar la figura a l'ermita. Si analitzem els pocs documents conservats, podem dir que aquesta imatge estava inicialment en el domicili particular d'Isabel Caro, conservada «en vellut molt arreat», i cada any, en la vespra de l'Assumpció, els preveres de la ciutat la duïen en processó a Santa Maria on, a hora de completes, se li feia «grandíssima festa e solemnitat». Aquesta Isabel Caro va deixar dit en el seu testament que, en cas que cap dels seus hereus poguera fer-se càrrec de la imatge, se li fera un oratori, en unes cases que ella tenia en el carrer Major, on unes beates de l'«horde de sent Francés de la tercera regla» en tingueren cura. Tot apunta en el sentit que la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció utilitzada en la *Festa* es va situar en una de les capelles de Sant Sebastià després de 1523. La fama de la celebració i dels miracles que se li atribuïen a la mateixa imatge, feu pujar la devoció d'il·licitans i forasters fins a considerar-la la principal protectora de la ciutat. De fet en la sitiada del 7 de juny de 1572 s'esmenten dues beates de l'ermita i les seues funcions:

Sobre la beata de Sen Sabastià. *Die VII mensis junii, anno a Nativitatis Domini MDLXXII*. Los magnífichs mosén Juan Sentaçilia, regent de jurat per yndispusició del magnífich Pere de Sentaçilia, y Pere Sepulcre, jurat, cosiderat [...] estava encarregada a la vuida de Antoni Borreguero per los magnífichs jurats predeseçors estiga e abite dins la casa y ermita del señor Sen Sabastià, de la qual són patrons los dits magnífichs jurats, per a tenir huberta y en [...] la dita casa, ymatges y altars, y conbinga per al dit efecte aja d'estar per ço proveexen puga star y estiga en la dita casa tot lo temps serà ben vist als dits magnífichs jurats e predeçors, stant en dita casa la beata Martines com güi està, e que puxa tenir la dita vídua a sa filla Juana Borreguero ciga com sia caritat y fer bona hobra e servir a Nostre Señor...⁵

És cert que ja el 1573, quan s'havia decidit traslladar l'hospital de Caritat a un edifici més ample que s'estava alçant en la Corredora, es demostra aquesta especial devoció cap a la figura de la Mare de Déu de l'Assumpció en veure que el Consell intenta aconseguir un jubileu que

⁵ AHME, Sitiada del 07-06-1572 (sig. b/1).

es guanyara visitant l'església parroquial de Santa Maria i la capella de l'ermita de Sant Sebastià on estava entronitzada la imatge de la Verge:

E ajustat lo magnífich Consell le pres bé s'escriga al canonge Cardona que aestes en la ciutat de Roma suplique a Sa Santedat vulla atorgar un Jubileu perpètuu se guanye en la esglécia de Señora Senta Maria de les primeres vespres de la Festa de la Sumçió de la gloriosa Verge Maria per tota la octava vezitant lo altar major de dita esglécia y la capella de la ermita del señor Sen Sabastià on està la ymatje de la gloriosa Verge Maria. Reservat, donant voluntària caritat, confesant y conbregant dins la octava ho en cuaresma. Ab gràcies particulars als que són confreres, confermant la confraria qu'està fundada y si gratis nos porà obtenir, se pague lo que gastarà...⁶

Segurament, fruit d'aquesta devoció dels fidels, són, d'una banda, la institució d'un benifet en l'ermita,⁷ i d'altra, les diferents obres de millora en l'ornamentació de la capella de la Mare de Déu. Per exemple, el 1588, davant de la petició de mossén Bresó, el Consell acordà donar cinquanta reals castellans per a l'obra de la capella de la Mare de Déu en Sant Sebastià:

Item, lo magnífich Consell llesta una suplicació posada per lo reverent mossén Bresó en lo dia de hui, ordenen e donen de caritat a la obra de la Mare de Déu de la present vila per a la capella se fa en Sent Sabastià, cinquanta reals castellans, los quals se paguen de pecúnies de lo dit magnífich Consell.⁸

En l'any 1600 el Consell va prendre l'acord de pagar «sis lliures que falten a pagar lo retaule de Sent Roch se a fet en Sen Sebastià, com no se a pogut replegar més de caritat falta a pagar dites sis lliures».⁹ Cal recordar que Sant Roc també és advocat contra la pesta.

Ja vam donar a conèixer alguns inventaris de l'ermita efectuats després de visites pastorals del bisbe d'Oriola. Un, de 1592, en què s'esmenten elements de culte de gran riquesa, com ara frontals d'altars, gremials, casulles i altres ornaments litúrgics, calzes, etc. També hi ha un apartat dedicat a vestidures i ornaments propis de la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, com ara túniques o «hàbit», mantells blanc i morat, camises, mànegues, vels, etc., així com joies (corona, anells, rosari...) i altres elements utilitzats en la construcció del seu llit: llençols, coberta, matalassos, dosser, etc. I, finalment, un altre apartat està format per robes pròpies de la representació de la *Festa d'Agost*: túniques i mantells per a les Maries i «hàbits» dels àngels.¹⁰ I un altre inventari de l'any 1637 en el qual, entre les robes i objectes utilitzats en la *Festa*, s'esmenta «una ropa de tafetán con pasamán de oro del Jesús»,

⁶ AHME, Consell del 04-09-1573. [P. IBARRA RUIZ, *Consejos y sitiadas*, vol. II, p. 165-166, sig. b/421]

⁷ AHME, Procés de col·lació del benifet fundat a l'ermita de Sant Sebastià, 1585 (sig. H/283-4).

⁸ AHME, Consell del 09-03-1588 (sig. a/25).

⁹ AHME, Consell del 21-06-1600 (sig. a/29).

¹⁰ J. CASTAÑO GARCÍA, «Un inventario de la ermita de San Sebastián en el siglo XVI», *Pobladores de Elche*, 8 (1986), p. 46-51 (a l'article s'inclou una transcripció completa de l'inventari).

«otra ropa de cataluja con pasamán de seda del Jesús» i «cuatro hábitos de tafetán para el Araceli».¹¹

Gràcies al *Llibre de la majordomia de la ermita de Sant Sebastià i capella de la Mare de Déu de l'Assumpció* (1593-1644), conservat a l'Arxiu Històric de la Basílica de Santa Maria, podem conèixer amb un cert detall les celebracions que anualment es feien en l'ermita, a més d'algunes de les despeses per les continuades obres i reparacions de manteniment de l'edifici.

Per exemple, sabem que la majordomia de l'ermita pagava cada mes de gener quatre lliures al convent de l'Encarnació de monges clarisses com a pensió d'un censal de quaranta lliures de principal que tenia carregat. Aquest censal va ser liquidat el 3 de desembre de 1597, davant del notari Melcior Llinares. Generalment, s'empal·liava, és a dir, s'adornava amb cobertors i teles, la capella de la Mare de Déu el dia de Pasqua i també s'ornamentava tota l'ermita amb teles i amb murta per a la festa de Sant Sebastià, cada 20 de gener.¹² Eren habituals les despeses per llànties, metxes i oli i també per ciris de cera. Per a les festes de Sant Sebastià també es duïen i es tornaven bancs de Santa Maria i s'esmenten despeses per cera, per música i pel predicador. En els comptes dels anys 1606-1607 s'anota un cànter de vi i peix per al predicador i despeses per a il·luminar el retaule de Sant Sebastià (1609). El 1611 es dóna al predicador una gallina i una cuixa de carn.

Pel que fa a les reparacions de l'edifici, es comptabilitzen obrers i materials (algeps, arena morta, argamassa, carrís, bigues, etc.) Entre les obres s'esmenten reparacions en el sòl de la capella de la Mare de Déu (1594), fer una sitara on estava la cuina i adobs en el trespol (1596), una boca de pou (1595), «l'apostento de darrere la porta», posar unes canals en la capella de la Mare de Déu i Sant Sebastià, per l'alera de la capella de la Mare de Déu (1606-1607), obrar les falses cobertes i les arcades, i també en l'escala de caragol de l'ermita (1609). El 1611 es posà una porta a la cel·la de la beata N'Orts, i s'adobà el sòl de l'ermita. També hi ha despeses per a elements de culte i ornamentació, com «dos canelobres de llautó comprí per a lo altar de Nostra Señora» (1606). L'any següent se'n compraren altres deu, de canelobres.

En anys posteriors tornem a trobar despeses per a les festes de Sant Sebastià. A més de les habituals per a ornamentar l'ermita, podem afegir, per exemple, que el 1613 es pagaren a mossén Llorca per la música «per ço que cantaren les vespres y misa a cant de orgue». El 1616 apareix una despesa «per empaliar lo dia de Nostra Senyora de la Concepsió». Entre els pagaments per les festes, destaquen «olors», «una mà

¹¹ J. CASTAÑO GARCÍA, «Jesucrist, possible personatge de la Festa d'Elx», *Festa d'Elx*, 41 (1989), p. 129-152.

¹² «Dia del Sr. St. Sebastià de l'any 1597, gastí en una càrega de murta, sera blanca per a vespres y a misa dos sous, de claus per a enpaliiar, un paper de agulles y 4 reals al que enpalii y desenpalii y altres coses que foren necesàries», 1 l, 6 s, 1 d (ARXIU DE LA BASÍLICA DE SANTA MARIA D'ELX [ABS-ME], *Llibre de la majordomia de la ermita de Sant Sebastià i capella de la Mare de Déu de l'Assumpció*, sig. 149/19, s.f. [Veg. Anna M. ÀLVAREZ FORTES i J. CASTAÑO GARCÍA, *El Archivo parroquial histórico de la Basílica de Santa María de Elche*, Elx, Ajuntament d'Elx, 1996, p. 169]

de paper y claus per a les neules y teronges», segurament perquè es penjaven, també per midó i abonament. A les beates se'ls pagava per recollir el blat, la civada i l'oli que corresponien a l'administració de l'ermita.

Un apartat de les robes conservades en aquesta capella, com hem vist, correspon als ornaments destinats a la figura de la Mare de Déu de l'Assumpció. En el llibre que esmentem s'anotaren algunes despeses ocasionades en la confecció d'aquestes vestidures: «dotze almes y miga de domás blanch que fui portar de València per a la vasquina y àbit de Nostra Señora» o «una alma de tafetà blanch per a guarnir [...] més y miga de olandilla» (1615-1617). Els pagaments en aquest mateix sentit tornen a repetir-se el 1620: «a Pere Macià de València per a lo mantell de Nostra Señora, 60 l» i «a Adrià Serruto per a acabar de pagar certa cantitat avia lliurat en Valencia per a lo manto de Nostra Señora, 50 s». El 1622 es pagaren 1 real 12 diners per «veta de seda per a Nostra Señora, y agulles».

I tornen a constatar-se despeses per a reparacions en l'ermita, com ara adobar les trencaments del trespol, fer les portes, fer la davantera, adobar el sòl, etc. El 1615 es pagaren a Llorens Moxica sis reals per un cordell de canem que féu per a la campana de l'ermita. I l'any següent «paguí a Juan Mollá set sous per un cafís de algeps portà per a adobar la sitara de la capella vella de nostra Señora». I també al «campaner de Oriola cent reals castellans per les mans de la campana refongué de S. Sebastià, pesa la campana bella sen quaranta-huit lliures y la nova pesa 73 lliures». Se compraren canelobres d'argent i es va adobar el calze utilitzat en l'ermita. El 1624 es féu una porta per a la sagristia (fronteres, tanca, pom i clau). També es va adobar la llàntia d'argent «que se avia despegat lo pomet de baix» i el 1626, es feu una porta per al pou. L'ús d'oli per a la llàntia de la capella de la Mare de Déu feia que, d'una part, es rebera oli com a almoina i, d'una altra, que de vegades calguera comprar-ne.

El manuscrit de Cristòfol Sanç de 1621, en referir-se a la *Festa d'Agost*, indica:

Para esta fiesta y cofadria ay una capilla muy rica en San Sebastián, con su rexa de yerro dorada de mucha costa, adonde está Nuestra Señora de la Asunción, es de las más bien puestas y adornada capillas del reyno, que es un relicario sagrado.¹³

Precisament, en el *Llibre de la majordomia...* que estem utilitzant, van quedar reflectits els comptes de l'esmentada reixa de ferro daurat, que tant cridava l'atenció a Sanç. Es recolliren en diners, en joies (com dos manilles d'or) i en espècie (civada, forment i oli), 5.888 reals. Les

¹³ AHME, Cristòfol SANÇ, *Recopilación en que se da cuenta de las cosas anci antiguas como modernas de la ínclita villa de Elche*, ms. de 1621 (sig. b/336), p. 154. Hi ha una edició, amb pròleg de Juan GÓMEZ BRUFAL, de Llibreria Atenea, Elx, 1954, i una altra facsímil de l'Institut Municipal de Cultura, Elx, 2000.

aportacions s'inicien el 1611 i acaben el 1619 i entre aquestes cal fer esment d'allò que es recollia el dia de Sant Sebastià o diversos llegats testamentaris. Entre les donacions més destacades, les de les beates de l'ermita, les de Nicolau Caro, les dels membres de la família Perpinyà o Malla, els 500 reals de Ginés Jordi, els 300 del bisbe d'Oriola Andreu Balaguer o els 100 reals donats per l'administració de l'arrova de l'oli per a daurar la reixa.

Pel que fa a les despeses, aquestes foren «dos caros portaren la pedra per la peana de la rexa en 3 de mars 1615, 8 s», així com 5.566 reals de diversos pagaments: «a Diego Gaytan quatre mil y huit-cens reals castellans y huitanta aroves de fero pesa la rexa feu per a Nostra Señora a raó de xixanta reals cada arova, en 27 de gener 1619 [...], 4800 r.», «més paguí a Ginés Irlés cent y quinze reals per les peanes feu de pedra fets per a la rexa, 115 r.», 38 reals a Jaume Quirant per oli per a la reixa, 390 reals per pintar i daurar la reixa i «més de mil pans de or feu portar de València», 220 reals, més 3 reals de port.¹⁴

Com és sabut, la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció era traslladada cada any a Santa Maria per a protagonitzar la *Festa* i, després de l'Octava de l'Assumpció, es retornava a la seua capella de l'ermita. Però el 16 d'agost de 1648 la junta parroquial de Santa Maria va prendre l'acord que «lo dit ymage de Nostra Señora de la Assumpció no lo tornen a la dita ermita, sí que reste en dita església de Santa Maria y aquella se aja de posar en lo altar major de aquella ab lo adorno millor que's pug». ¹⁵

La imatge sembla que va estar en aquests primers anys en una de les capelles laterals de Santa Maria, per a entronitzar-la convenientment, es va traslladar també el retaule de l'ermita Sant Sebastià. Això sembla deduir-se del memorial presentat davant del Consell municipal el 1660:

Miguel Llofriu, suplicante, dize que de la ermita de San Sebastián, donde estava la Virgen de la Sumpción, patrona desta villa, llevaron el retablo della a la yglesia de Santa María, por cuya causa quedó sin retablo alguno y tan indeseante que no se podía desir missa, y el dicho suplicante, como tan afecto al culto divino, por dicha caussa, con consentimiento de V.Ss. y demás vesinos desta villa, puso en la dicha ermita un retablo arto considerable, como a V.S. consta a su costa, del qual aún está deviendo algunas cantidades...¹⁶

Després de diversos intents, la Mare de Déu va ser col·locada en l'altar major de Santa Maria, tot i que no en les millors condicions. De fet, en la junta parroquial del 8 de desembre de 1666 s'indicava la necessitat de fer un retaule nou perquè el que havia en l'església estava

¹⁴ ABSME, *Llibre de la major-domia...* (sig. 149/19), s.f.

¹⁵ ABSME, *Llibre de la Fàbrica de Santa Maria de la vila d'Elig* (sig. 151/2), f. 57v-58 (veg. *Llibre de la Fàbrica de Santa Maria de la vila d'Elig* (1592-1699), J. CASTAÑO I GARCÍA (ed.) i Antoni MAS I MIRALLES (est. ling.), Universitat d'Alacant, Alacant, 2015 [«Biblioteca de Filologia Catalana», 21], p. 165).

¹⁶ AHME, Consell del 29-12-1660 (sig. a/43).

¹⁷ ABSME, *Llibre de la Fàbrica...*, f. 80.

¹⁸ AHME, Sitiada de 09-05-1665 (sig. b/17). Segons Josep MONTESINOS, «se fundó dicha Santa Escuela canónicamente, en esta hermita de San Sebastián en el día 13 del mes de octubre del año de la Natividad del Salvador 1664, siendo Pontífice Alexandro VII, y rey de España el grande Felipe IV de Austria; en cuya loable primera junta de fundación, se hallaron como entes fundadores los exemplares hermanos siguientes: 1. Venerable doctor don Diego de Muxica, canónigo de Alicante. 2. Doctor don Tomás Álamo. 3. Don Pedro Navarro. 4. Don Gregorio Bola. 5. Don Josef Uverna. 6. Don Gregorio Muñoz. 7. Don Gregorio Mollá. 8. Don Vicente Uverna. 9. Don Pedro Oliva. 10. Don Gregorio Ortiz. 11. Don Pedro Perpiñán. 12. Don Roque Fuentes. Todos presbíteros. 13. Doctor don Miguel Botella, diácono. 14. Don Diego Estaña. 15. Don Juan de Mollá. 16. Don Pedro Soler de Cornellá. 17. Don Gerónimo Caro. 18. Doctor don Vicente Ceva. 19. Doctor don Antonio Siuri. 20. Miguel Gerónimo García. 21. Pedro Martínez de Ripoll. 22. Vicente Martín. 23. Andrés Pérez. 24. Jayme Uverna. 25. Gerónimo Riera. Con lo que quedaron los referidos admitidos por hermanos; practicando desde su fundación los santos ejercicios [...] de los jueves a las horas que previenen las constituciones aprobadas por Clemente IX y Alexandro VII con mucho exemplo y frutos de sus individuos. En este año de 1795 que esto se escribe breve, y compendiosamente, es su muy digna cabeza, que se llama el obediencia, don Estevan Brufal, y secretario Manuel Gironés. Se halla en esta hermita fundada una mediana dobla» (BIBLIOTECA PÚBLICA DEL ESTADO ARZOBISPO LOAZES D'ORIOLA [BPEALO], *Compendio histórico oriolano*, vol. XI (ms. de 1795), f. 441-444 [microfilm]). Sobre aquesta congregació pietosa, veg. Mario MARTÍNEZ GOMIS, «Las Escuelas de Cristo de Elche y Orihuela: Un aspecto de la enseñanza espiritual y ascética en la España de los siglos XVII y XVIII», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 20 (2002), p. 339-374.

¹⁹ AHME, Sitiada del 29-08-1672, Contestador de sitiades (sig. b/18).

molt vell i no semblava bé que el vera la molta gent forastera que venia cada any a la *Festa* i també perquè la figura de la Mare de Déu «estava molt alta i en un forat».¹⁷ De fet el 1667 es va subhastar la construcció d'un retaule nou, que va recaure en mans de l'escultor Antoni Caro, anomenat «el Vell».

2. ESCOLA DE CRIST

El 1665 s'havia donat permís a l'anomenada Escola de Crist, una congregació molt estesa en tot l'estat i que propiciava l'ensenyament espiritual contrarreformista i barroc, perquè ocupava l'ermita i la utilitzava per als exercicis pietosos de la congregació il·licitana.¹⁸

Quan el 1672, davant de l'estat ruïnós que presentava l'església de Santa Maria es va decidir tancar-la i començar les obres del temple actual, la *Festa* va ser traslladada a Sant Salvador i l'activitat parroquial a l'ermita de Sant Sebastià. A aquest xicotet oratori es va dur el Santíssim, la imatge de la Mare de Déu, el Sant Crist i també l'arxiu parroquial i els ornaments i objectes sagrats utilitzats en el culte.

El Consell, davant d'aquesta nova situació, va tenir la precaució de traure de l'ermita tots aquells ornaments i objectes que eren de la seua propietat, fonamentalment, perquè no es confongueren amb els de la parròquia de Santa Maria. El 29 d'agost de 1672, el síndic ordinari de la vila, Gaspar Pérez de Sarrió, va fer el corresponent inventari dels objectes de culte que, guardats dins d'una caixa tancada amb clau, es van situar en la sala del Consell.¹⁹

Tanmateix, la situació de l'ermita, juntament amb l'antiga muralla i prop de la rambla del Vinalopó, preocupava perquè podien produir-se actes sacrílegs o robatoris dels objectes d'argent i, fins i tot, pel caràcter marginal que tenia la part darrera de l'oratori. Així es posa de manifest en un memorial presentat davant del Consell:

Mossén Carlos Tárrega, en nombre de síndico del clero de Santa María, suplicante dize: que en la iglesia donde reçide dicho clero está con muchas incomodidades como a V.S^a. le consta. Y en particular, la poca conveniencia de tener guardadas las cosas tocantes a dicho clero, y a la iglesia y divino culto por causa de tener a las espaldas de dicha iglesia la muralla, por donde fácilmente puede algún mal christiano abrir la puerta que baxa de la sacristía, y entrar y llevarse la plata y ornamentos de dicha iglesia, sin estar seguro el Santíssimo Sacramento, por lo que es muy conveniente el tapiar dicha muralla [...] Y además desto es muy conviniente el que se sierre dicha muralla, por la decencia de los eclesiásticos de dicho clero, pues de essa suerte se quita el abuso que ay de pasar hombres y mugeres, niños y grandes, en tiempo que baxan a sus necesidades...²⁰

Poques dades tenim de l'ermita des d'aquest punt fins als primers anys del segle XVIII, concretament fins el 1723 quan l'Ajuntament va acordar retornar des de Santa Maria les imatges de Sant Sebastià i Sant Roc que tres anys abans s'havien dut en rogativa amb motiu de la pesta de França.²¹ Es va acordar que el diumenge següent es cantara una missa d'acció de gràcies a la Mare de Déu i als dos sants esmentats, així com una salve, i després que es fera una processó general amb totes les comunitats i oficis per a tornar els sants a l'ermita.

Tot i que no sabem l'aspecte del retaule de l'ermita, sembla que Sant Sebastià i Sant Roc tenien altars propis en el presbiteri. El 1744 l'Escola de Crist va decidir fer un retaule nou amb un Crist Crucificat i la Mare de Déu dels Dolors, més adient a la seua espiritualitat,

que en el altar se coloque una efigie de un Santo Christo con una imagen de Nuestra Señora, aviéndose ofrecido algunos hermanos devotos con su agencia y limosna costear este gasto, suplican a V. Sas. sea de su agrado y beneplácito darles permiso para sacar el retablo que está en el altar principal colocándole en otro altar en la mesma hermita, y componer y colocar en su lugar un Santo Christo con Nuestra Señora de los Dolores al pie, quedando San Sebastián en el mesmo lugar que hoy está, como titular de dicha hermita...²²

L'Ajuntament va acordar al respecte que es donara permís per a traure l'antic retaule i que se situara en la capella de la part de l'Evangeli, «arrimado a las rexas», per estar molt indecent i que,

en su lugar coloquen la imagen de Nuestro Señor Crucificado que expresan, a sus expensas, dejándolo con la mayor decencia; y respecto que los altares de los señores San Sebastián y San Roque, patronos de esta villa, existentes en la capilla mayor de dicha hermita, se allan sin frontales y con alguna indecencia, que se

²⁰ AHME, Consell de 26-09-1674, Llibre de Consells (sig. a/49).

²¹ AHME, Capítol del 30-07-1723 (sig. a/68).

²² AHME, Capítol del 09-07-1774 (sig. a/78).

libren de la mayordomía de propios ocho libras a favor de Carlos Bonet, depositario de dicha Santa Escuela para que con dicha cantidad hagan dos frontales para dichos dos altares, dexándolos con la mayor decencia.²³

3. OBRES DE REPARACIÓ²⁴

A partir de la segona meitat del segle XVIII i al llarg de tot el XIX són molt freqüents les notícies sobre reparacions d'importància en l'ermita, que l'Ajuntament, com a patró, sufragava. El 1759 es feu una despesa d'unes 42 lliures:

como la pared del frontis del altar mayor, se halla abierta de arriba abajo, cuya rotura parece continua, la de la cocina, que cae al norte, amenazando ruina, la puerta de ésta que sale al huertesico, sin poder servir, y los terrados todos abiertos; que de no ponerse prompto remedio, está todo expuesto a la mayor ruina que no podrá repararse, sino es a costa de muchas expensas.²⁵

El mestre d'obres Mateu Aznar va informar al respecte que, efectivament, la paret de l'altar major tenia un clevell de dalt a baix i de fora a dins, que la paret de la cuina, al nord estava apuntalada i que els terrats tenien necessitat de reparació perquè les goteres ja caiien sobre les arcades.

El 1771 l'escola de gramàtica existent a l'ermita de Sant Jaume, donat l'estat ruïnós d'aquesta, es va traslladar a la de Sant Sebastià, «sitio sin comparación más cómodo y a propósito para los estudiantes por tener algibe de agua dulce y lugar común para las necesidades corporales». Tanmateix, el mestre no pogué ocupar la vivenda existent en aquest lloc per estar vivint-hi el sagristà de Santa Maria i la seua família.²⁶

El 1784 l'Ajuntament tornava a rebre informes sobre reparacions en «las paredes, repiés, trépoles y goteras del hermitorio de San Sebastián».²⁷ Dos anys després es parlava de nou de la necessitat de reparar l'ermita i l'Ajuntament argumentava al respecte la important relació d'aquest edifici amb la imatge de la Mare de Déu i les seues principals festivitats, com el cas de la *Festa d'Agost* i la Vinguda:

Y teniendo presente este Ayuntamiento que la citada ermita es de su patronato, que concurren en ella muchos motivos para su aprecio y veneración, como que es el citio donde la antiquísima tradición de nuestros padres, y mayores creyeron, y entendieron donde vino a parar la Santa Ymagen de nuestra principal Patrona, en cuya memoria el día que se celebra la función de su Venida concurre allí la Santa Ymagen cervida de ambos cabildos y comunidades, y todo

²³ *Ibidem*.

²⁴ Poden trobar-se abundants notícies de les obres efectuades a l'ermita entre la segona meitat del segle XVIII i el XIX en la rigorosa i documentada obra de Gaspar JAÉN I URBAN, basada en la seua tesi doctoral, *Formació d'una ciutat moderna de grandària mitjana: Elx, 1740-1962*, Publicacions de la Universitat d'Alacant, Alacant, 2017, p. 184-186 i 337-338.

²⁵ AHME, Cabildo del 11-01-1759 (sig. a/90).

²⁶ AHME, *Elche, año de 1771. Expediente sobre obras en la hermita del señor San Jayme. Ay exposición del señor contador fiscal sobre la hermita del señor San Sebastián al folio 4 y 5 de este expediente* (sig. H/19-9).

²⁷ AHME, Cabildo del 18-06-1784 (sig. a/114).

el pueblo a tributar las gracias por tan singular motivo, cantando el *Te Deum*. E igualmente, que en dicha hermita se concervan todos los vestidos y adornos que sirven en la solemnísimas función de la representación del Misterio de la Assumpción y Coronación de nuestra Virgen Madre, saliendo de allí procesionalmente los empleados en dicha función hasta la principal parroquia de Santa María, donde se celebra el citado Misterio.²⁸

Les obres de manteniment en l'edifici de l'ermita continuaren al llarg del segle XIX, com queda constància en els acords municipals efectuats al respecte. El 1803 es presentà un certificat de 694 reals, 30 maravedís per les obres «hechas en la hermita de San Sebastián, en sus terrados, una de su bóvedas y paret que mira al poniente, por amenazar dicha hermita una total ruina».²⁹ El 1814, foren 352 reals els gastats en l'ermita³⁰ i el 1823, 456 reals «en varios reparos en la hermita de San Sebastián y haber tapado varios abujeros en la cubierta de la asequia Mayor».³¹ Segons sembla, el 1824 es va enfonsar el seu presbiteri, cosa que va ocasionar obres d'urgència que la deixaren més curta, ja que la part enfonsada no es va tornar a alçar i es va transformar en un xicotet hort. Així ho indica Fuentes y Ponte, que segueix el dietari de Josep M. Ruiz de Lope: a l'abril de 1824 es feren obres en l'ermita que estava derrocada, «dejándola más pequeña de lo que antes era, y se gastaron 773 reales por el Ayuntamiento y que en febrero de 1825 se compusieron los terrados de dicha ermita, y se invirtieron por el Ayuntamiento 520 reales».³² El 1839 es tornava a parlar de l'estat ruïnós de l'edifici.³³ I el 1841 es va tramitar un expedient en què es feia constar la situació de ruïna de l'ermita amb trencaments varis en la seua part nord, de manera que l'escola s'havia traslladat al domicili particular del mestre i s'havia rebut una exposició d'un dels veïns de l'edifici que tenia por que en caure l'ermita, caiguera també la seua casa i d'altres cases colindants.³⁴

Els mestres d'obres que reconegueren l'oratori, presentaren a l'Ajuntament un pressupost de 2.476 reals, que incloïa materials i mà d'obra i que preveia, com a obres d'urgència,

La parte mediera del huertecito de dicha hermita y el de la casa de don Antonio Vaillo de Llanos, a la parte del norte, que tenía de latitud del este al oeste, treinta palmos, y de elevación, catorce *idem* [...]

En la misma paret del norte de la citada hermita existen destruidas las paredes, bóveda y techo de la pieza que sirvió de sacristía, restando ciertas porciones de dichas obras, amenasando por momentos su total ruina sobre la citada casa y accesorias del don Antonio Vaillo de Llanos. [...]

²⁸ AHME, Cabildo del 19-05-1786 (sig. a/116).

²⁹ AHME, Cabildo del 03-06-1803 (sig. a/129).

³⁰ AHME, Cabildo del 27-04-1814 (sig. a/139).

³¹ AHME, Cabildo del 31-12-1823 (sig. a/148).

³² J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 73.

³³ AHME, Cabildo del 21-05-1839 (sig. a/157).

³⁴ AHME, *Villa de Elche. Año de 1841. Expediente del presupuesto de gastos de las obras de precisa conservación que deben practicarse en la hermita de San Sebastián, que sirve de local para escuela de instrucción primaria. Su importe, 2.476 reales vellón* (sig. 32/47).

La paret del oeste de la referida hermita contiene varias roturas y grietas, necesitando con precisión su reparo.

El cascarón de su bóveda se observa abierto en varias partes por hallarse destruidos los terrados, en términos que filtran todas las aguas de lluvia.³⁵

El 1854 l'Ajuntament tornà a gastar 306 reals en reparacions en l'edifici.³⁶ I també sabem que hagueren obres d'una certa envergadura el 1882, ja que, fins l'última restauració per a transformar-la en Museu de la Festa, es conservava sobre la clau interior de la porta d'accés una xicoteta làpida de marbre blanc en què es llegia en lletres daurades: «Se restauró esta ermita el año 1882».³⁷

4. DESCRIPCIONS

A banda de la referència de Cristòfol Sanç que ja hem vist, de 1795 és la descripció que inclou Josep Montesinos en el seu manuscrit *Compendio histórico oriolano*:

La hermita del glorioso San Sebastián mártir, es tan antigua, como la misma conquista de esta villa, en atención que se fundó como iglesia provisional en el año de 1264, siendo pontífice romano Urbano IV, y rey de Castilla y León San Fernando III, para que los christianos oyesen misa en ella, mientras se disponía la principal iglesia parroquial de Santa María en la mezquita mayor de los moros. Quando la Virgen Santísima de la Assumpción (como queda dicho) vino milagrosamente a esta villa, se depositó en esta hermita de San Sebastián; de ella salen los personajes, que han de hacer los papeles en su grande festividad, en los días 14 y 15 de agosto. Tiene su situación en la calle Mayor de la villa: en el día se reduce a una antigua desmedrada hermita, bastante capaz, aunque húmeda, y lóbrega. En el altar mayor se halla un precioso lienzo con la imagen de Jesús Crucificado, baxo del qual está un grande sagrario, en el que en otros tiempos se reservaba el Eucarístico Sacramento del altar; en el lado derecho hay una urna en la que está de bulto el titular San Sebastián; y colateral a él hay otra con el glorioso San Roque, y Nuestra Señora de los Dolores, todo de poco mérito. Pared mediera de esta hermita está la casa donde vive el capellán, que lo es siempre el sacristán mayor de Santa María [...]; además de la puerta principal, tiene otra con correspondencia a dicha casa. Esta hermita tiene tres capillas por banda, pero sin altares; en ella está el aula pública de latinidad, dotada por la villa. Todas las processiones generales entran en esta iglesia; y de ella sale la cabalgata para la publicación de la bula de la Santa Cruzada. Y por último digo, que en ella está fundada la Venerable y Santa Escuela de Jesu Christo, de la que paso a decir algo sobre su establecimiento con la brevedad más possible, que pide una obra compendiosa.³⁸

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ AHME, Cabildo del 26-09-1854 (sig. a/163).

³⁷ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 71.

³⁸ BPEALO, J. MONTESINOS, *op. cit.*, f. 441-444.

Quasi cent anys després, el 1886, va descriure l'ermita l'esmentat publicista Fuentes y Ponte. Ens parla de la façana de pedra amb parament llis i un sol arc circular sense brancal ni ornamentació. I sobre la clau, un nínxol en forma de petxina que conté la imatge de Sant Sebastià, que l'autor data en el segle XIV. Dalt de la façana, una torre-espadaña amb campana, hui desapareguda. El reconeixement de l'interior de l'ermita fa dir a Fuentes y Ponte que ha de tractar-se de la planta original i que les obres i restauracions han degut ser només de reconstruccions d'arcades, d'alguns murs, supressió de capelles i del presbiteri que es va enfonsar i va ser substituït per un mur corredor. Consta d'una nau, amb tres pilars de carreus a cada banda, amb bases i capitells gòtics, de 16,30 de llarg per 5,50 d'ample. I té tres capelles a cada banda, de poca profunditat i tancades, com la nau, amb arcs i arcades circulars.

La porta d'accés estava flanquejada per dues taules: una de Sant Blai i Sant Amar i l'altra de Sant Antoni, que veurem amb detall més avant. En el racó de l'esquerra en entrar, dins d'un nínxol, una imatge «de madera pintada groseramente de 0,86 de altura, San Crispín con un zapato en su mano siniestra». Els altars estan ocupats per imatges modernes, de poc mèrit, que no descriu, llevat d'un Crucificat de grandària natural, «obra de arte digna de conservarse». El presbiteri presenta un envà corredor que talla la nau d'un pilar a l'altre, alçat quan es va caure el presbiteri original el 1824 i que, en el moment de la descripció, era un jardí sobre la rambla del riu, al qual s'accedeix per la sagristia i un pati de servei. L'altar major és modern i està dedicat a la Mare de Déu de l'Assumpció. A les dues bandes de les grades hi ha dues imatges de poc més de mig metre d'alçada: Sant Roc, a la dreta segons es mira, i Sant Sebastià, a l'esquerra, escultures antigues de poc mèrit.

I conclou dient:

La sacristía sirve de vestuario a las personas que desempeñan los papeles de Apóstoles, Marías y Ángeles en los autos sacros, celebrados en la insigne iglesia de Santa María, las dos tardes de 14 y 15 de agosto de cada año.

El culto en esta ermita consiste en la función a su titular primitivo, el 20 de enero, algunas novenas a éste y otros santos e imágenes. En los días de Jueves y Viernes Santo se abre al público, colocándose delante del altar mayor una vistosa cama con una estatua yacente de Jesús, que está de ordinario en la primera capilla de la izquierda [...] En la actualidad se halla en buen estado de conservación y limpieza, sirviendo semanalmente para sus reuniones o juntas a las Conferencias de Caridad de San Vicente de Paul.³⁹

La documentació conservada a l'Arxiu Històric Municipal d'Elx de l'esmentada associació de Sant Vicent de Paül, apunta l'any 1858 com

³⁹ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 71-73.

a data de la seua creació a Elx. Estava constituïda per una junta general, un consell particular i les conferències, que eren dues, la de Santa Maria i la de Sant Salvador. El 1868 van ser dissoltes aquestes associacions dedicades a la caritat per ordre de l'Estat, però, com veiem, posteriorment tornaren a posar-se en marxa.⁴⁰

D'altra banda, en l'ermita de Sant Sebastià es van conservar les imatges d'alguns passos de la Setmana Santa il·licitana. De 1866 és una instància del pas del Davallament de la Creu a l'Ajuntament demanant que les seues imatges pogueren ser conservades a l'oratori. Tanmateix, el fet que Fuentes y Ponte no les esmente en la seua descripció sembla indicar que, o bé no van ser instal·lades a l'ermita, o bé es van traslladar a un altre lloc abans de 1886.⁴¹ I el 1887 rebia el Municipi una petició del pas de Sant Joan i la Mare de Déu en el sentit de poder conservar les seues imatges a l'ermita de Sant Sebastià, concretament en «un pequeño local al lado del altar mayor, o sea a la izquierda entrando, bastante para la colocación de las referidas imágenes». Tanmateix, la comissió d'obres de l'Ajuntament, va informar que,

Ha pasado a la ermita de San Sebastián a examinar el punto en donde el recurrente desea hacer las obras para colocar las imágenes que en su instancia indica, y son de parecer que en vez de colocarse en el sitio que solicita, lo haga en el primer lugar o sitio que hay entrando a mano derecha a la mencionada ermita.⁴²

Pel que fa a la celebració de la festivitat del sant titular cada 20 de gener, sabem que es va mantenir fins a les primeres dècades del segle xx. Així, el 1865 el carrer Major es va ornamentar per a l'ocasió amb garlandes, palmes, fanalets i banderes i les festes tingueren lloc els dies 28 i 29 de gener, dissabte i diumenge. S'iniciaren amb una missa a l'ermita amb música i un cercavila de la banda de música i de la dolçaina i tabalet. El diumenge,

por su tarde, se verificó la procesión, conduciendo al San Sebastián con acompañamiento de música y recorrió la vuelta por la calle de Uberna, plazuela de Santa María, calle de la Feria, calle Mayor hasta llegar a la lonja del Ayuntamiento, y de ésta volvió por las mismas calles a la ermita.

A las 8 de la noche, se quemó una fachada de fuegos artificiales, entre las dos esquinas de la calle de la Feria y centro de la Mayor.⁴³

També es conserva a la col·lecció d'impressos de Pere Ibarra titulada *Tesoro histórico* alguns programes de la celebració de la festivitat de Sant Sebastià de principis del segle xx. Per exemple, en un full sense data s'esmenten cercavila amb dolçaina i una correguda de bous de l'«acreditada ganadería de Cartón y Madera».⁴⁴ I de 1913 i 1914 són

⁴⁰ Veg. Assumpció ORTS VICENTE, «Catolicisme social a Elx a mitjan segle XIX. Un exemple de beneficiència domiciliària: Sant Vicent Paül 1861-1868», *La Rella*, 8 (1989), p. 23-30.

⁴¹ AHME, Instància del pas del Davallament de la Creu a l'Ajuntament d'Elx, 16-04-1866 (sig. 48/37).

⁴² AHME, Instància del pas de Sant Joan i la Mare de Déu a l'Ajuntament, 08-03-1887 (sig. 48/41).

⁴³ AHME, Josep M. RUIZ DE LOPE i PÉREZ, *Noticias de Elche*, ms. del s. XIX relligat en els *Papeles curiosos* compilats per P. Ibarra, vol. v, f. 220v-221v. (sig. b/74) (Veg. J. CASTAÑO GARCÍA, *Les festes d'Elx des de la Història*, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 2010, p. 488-489).

⁴⁴ AHME. *Tesoro histórico*, compilat per P. IBARRA, vol. II, núm. 741 (Veg. J. CASTAÑO GARCÍA, *op. cit.*, p. 488-489).

uns fulls que anuncien el *Solemne y piadoso novenario que al glorioso mártir San Sebastián consagran sus devotos en la ermita de dicho santo en esta ciudad*. S'iniciava el novenari el 12 de gener i tenia lloc cada vesprada, al toc d'oracions, amb rosari, novena i goigs cantats amb harmòni. El dia de la festivitat, 20 de gener, del matí a les nou, missa cantada pel clergat de Santa Maria, i a la vesprada, sermó per a glossar les glories del sant.⁴⁵

Respecte a l'ús de l'ermita en les festes relacionades amb la Mare de Déu, indicarem que, com hem vist, a l'agost, servia la seua sagristia per a la caracterització dels cantors de la *Festa*:

Oportunamente se han disfrazado y aguardan en la ermita de San Sebastián y en su sacristía los dos sacerdotes y los cantores que representan los papeles de San Pedro y de San Juan como de los demás apóstoles y los niños que hacen de María mayor, de las dos María mudas, de ángeles de almohada y de angelitos de manto [...] Dadas las cuatro, y hecha la señal por el señor Arcipreste, salen [de Santa María] los señores Caballero y Electos acompañados por parejas de orden público y van a la ermita de San Sebastián, regresando a la iglesia con el mestro director del canto...⁴⁶

D'altra banda, en les festes de la Vinguda, la imatge de la Mare de Déu parava «un corto rato» en la processó que la duia des de l'hort de les Portes Encarnades a Santa Maria en la vesprada de cada 28 de desembre. I el dia 29, festivitat de la Vinguda, en la processó solemne que passava per l'anomenada «carrera llarga», és a dir per carrers de les tres parròquies històriques d'Elx, quan arribava a la «calle Mayor de la Villa (entra la imagen en la ermita de San Sebastián, donde se canta una solemne Salve y el *Te Deum*), calle de Uberna a Santa María, entranto por la puerta principal, finalizándose con la oración de últimas preces del *Te Deum*».⁴⁷

Finalment, farem esment d'una fotografia de l'any 1932 que ens mostra parcialment l'interior de l'ermita. És obra del fotògraf local Salvador Picó i hi podem veure la meitat esquerra de l'altar major, amb un retaule dedicat a Maria de l'Assumpció, amb un gran monograma marià, l'entrada de la sagristia i algunes capelles de la banda de l'Evangeli; la més propera al presbiteri mostra un altar lateral amb un Crist crucificat de considerable grandària i una imatge d'un sant que no hem pogut identificar. La segona capella només es veu parcialment, amb una fornícula amb cristall, però sense que puguem apreciar-ne el contingut. L'ermita, juntament amb l'església de Sant Josep i la de la Mercé, va ser tancada per ordre municipal l'any 1933.⁴⁸

⁴⁵ AHME. *Tesoro histórico*, compilat per P. IBARRA, sig. b/346-129 i b/347-52, respectivament.

⁴⁶ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 195.

⁴⁷ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 166-167.

⁴⁸ Vicente TORRES SERRANO, «Historia y tradición», *El Eco*, 15-08-1933.

5. DESACRALITZACIÓ I USOS CIVILS

Com és sabut, el 20 de febrer de 1936 van ser incendiades totes les esglésies de la ciutat, llevat de la de Sant Josep per estar situada juntament amb l'hospital. Tampoc va ser incendiada l'ermita de Sant Sebastià que estava edificada entre dues vivendes. Però pels testimonis recollits, sembla que es va buidar l'interior d'imatges i aquestes van ser cremades. De tota manera, a l'interior, com després veurem, en quedaren algunes, així com el retaule de l'altar major. No hem pogut localitzar testimonis de l'ús que l'Ajuntament feu de l'ermita durant la Guerra Civil, però en acabar aquesta i iniciar les tasques de restauració de Santa Maria, es va condicionar per al culte parroquial la capella de la Comunió, que s'havia vist menys afectada pel foc. S'hi va habilitar un altar provisional amb un sagrari i ornamentat amb el retaule de l'ermita de Sant Sebastià. Tant els testimonis orals com la comparació de les fotografies d'abans i després de la Guerra, ho corroboren. En la part central es va situar, en els primers temps, una imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció procedent del panteó que la família Revenga tenia al cementiri i, a partir de desembre de 1940, després de la Vinguda de la nova imatge de la patrona d'Elx, la figura d'aquesta. Malauradament, no es coneix el destí d'aquest retaule, que va ser substituït per l'actual de marbre, que imita l'original, en les obres de restauració de la capella de la Comunió de Santa Maria, que tingueren lloc en els anys cinquanta del segle passat.

Precisament, un dels actes previs a la primera Vinguda de la postguerra, va ser la benedicció de l'ermita de Sant Sebastià, que tingué lloc el 26 de desembre de 1940. Així s'indica en el programa de festes de la Vinguda de la Mare de Déu: «Día 26 [...] A las once.- Reapertura y bendición de la ermita de San Sebastián, celebrándose una misa rezada, amenizada por un sexteto».⁴⁹ I el dia 28, la processó que duia la nova imatge de la Mare de Déu des de l'hort de les Portes Encarnades a Santa Maria, «seguirá por la calle del Comandante Ferrández, deteniéndose la imagen en la ermita de San Sebastián en donde fue depositada el año 1370, cantándose una salve por el Rvdo. clero».⁵⁰

No ha quedat constància que l'ermita tornara a ser utilitzada per al culte després d'aquesta benedicció de la postguerra. Sí que sabem que ja tot l'edifici, sense cap altar ni retaule, era transformat cada agost en el camerino dels cantors de la *Festa*: s'hi caracteritzaven els personatges del drama sacre i mantingueren el costum d'eixir des de la seua porta cap a Santa Mari a l'inici de cada part de l'obra sacra. De fet, l'antic presbiteri enfonsat es va habilitar amb dutxes i serveis per a ma-

⁴⁹ ARXIU DEL PATRONAT DEL MISTERI D'ELX [APME] *Fiestas de la Venida de la Virgen. Año 1940.* (sig. I-3-14)

⁵⁰ *Ibidem.*

jor comoditat dels cantors. I en les diverses capelles laterals es repartien sastres per a vestir els cantors majors, altres per a vestir els xiquets, perquers, etc., així com una xicoteta rebosteria on tothom podia refrescar-se. L'estat mig ruïnós de l'edifici es va denunciar diferents vegades i, a més, aquesta circumstància va facilitar alguns robatoris d'elements del vestuari o d'objectes utilitzats en el *Misteri d'Elx*.⁵¹ D'altra banda, la salve que el clergat de Santa Maria cantava en la recepció de la imatge de la Mare de Déu en les festes de la Vinguda començà a fer-se a la porta de l'ermita.

El 1968 es feia una menció explícita a l'ermita de Sant Sebastià en el decret que definia el Conjunt Historicoartístic d'Elx (Decret 191/1968, del 18 de gener).⁵² També cap a 1968 va desaparèixer de la fornícula de la seua porta la imatge de Sant Sebastià, i tot i que es va recuperar uns anys després, ja no tornà al seu lloc original, que va quedar buit, sinó a l'Arxiu Municipal, d'on es traslladà a l'interior del Museu Municipal de la Festa en l'any 2000. A partir de 1972 l'ermita es va condicionar com a seu del Patronat del Misteri d'Elx, que s'hi reunia mensualment, servia de sala d'assaigs dels cantors i conservava el seu arxiu i tots els elements de la representació. El 1974 es va substituir el sòl original de pedra per un altre de modern. Però el 1979 calgué buidar l'edifici davant del perill que corria la seua integritat pel desplomament de la façana, que s'apuntalà i es reconstruí per via d'urgència.

L'arquitecte Gaspar Jaén i Urban, en la seua obra *La Vila i el Raval d'Elx: arquitectura i urbanisme* descriu l'ermita i aporta una xicoteta valoració artística de l'edifici feta per Rafael Navarro Mallebrera:

Típica edificació del gòtic català dels segles XIV i XV. Té una sola nau, presbiteri recte –avui desaparegut– coberta amb sostre de fusta sobre arcs diafragma; s'aprofita el vessant per a fingir en els murs capelles laterals, dues en cada tros. Aquesta tipologia és molt comuna al sud del País Valencià: l'ermita de la Sang de Castalla, la parroquial Vella de Xixona, etc. El seu interès radica fonamentalment en la seua presència a l'extrem sud del país.⁵³

En el procés d'edificació de la segona fase de la Casa de la Festa, es van localitzar en la part posterior de l'ermita quatre fragments arquitectònics, que segurament pertanyien a aquesta, dos d'una cornisa, amb decoració denticulada i motlures, i altres dos d'un arc. Aquests elements i d'altres trobats posteriorment, van ser dipositats al Museu Arqueològic d'Elx.⁵⁴ Finalment, en una actuació prèvia a la creació del Museu Municipal de la Festa, inaugurat el 4 d'agost de 1997, es va procedir a la restauració de l'ermita. De la memòria del projecte, obra de l'arquitecte il·licità Antonio Serrano Bru, que en aquell temps era

⁵¹ Per exemple, l'agost de 1966 es denunciava la malifeta d'algunes robes de la Festa i el robatori de les claus de Sant Pere (A. SÁNCHEZ, «Un robo en la ermita de San Sebastián, que pudo poner en peligro la Festa», *Información*, 06-08-1966, p. 8). I l'agost de 1977 desaparegueren sandàlies i guitarres: J. ALCANIZ BAEZA, «Guitarras y zapatillas, sustraídas de la ermita de S. Sebastián», *Información*, 09-08-1977, p. 23. El 1994 es tornaren a produir algunes destrosses: F. G., «Provocan destrozos vandálicos en el interior de la ermita de San Sebastián», *La Verdad*, 27-04-1997, p. 11.

⁵² Gaspar JAÉN I URBAN, *La Vila i el Raval d'Elx: arquitectura i urbanisme*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1999, p. 105.

⁵³ Gaspar JAÉN I URBAN, *La Vila i el Raval d'Elx...*, p. 109.

⁵⁴ PASCUAL, «Hallados cuatro fragmentos arquitectónicos tras la ermita de San Sebastián», *Elche*, 11-01-1991, p. 7.

també president gestor del Patronat del Misteri, deduïm que es van derrocar envans, serveis, vestuaris, tester, coberta i, en general, tots els elements que no es corresponien amb la construcció original. Es va reconstruir una coberta de teula i l'espai del desaparegut presbiteri, una vegada que la investigació arqueològica n'havia determinat la planta original, tot i que es preveia la prolongació de la coberta sense arcada i la construcció d'un mur tester pla amb dues espilleres i una porta per a eixir al pati posterior. També incloïa l'obra sanejament de murs i paviment, la recuperació de la cornisa superior de la façana i la restauració de les quatre fileres de pedres inferiors d'aquesta. Així mateix, s'obrí una porta de comunicació amb la Casa de la Festa per a integrar la seua utilització i perquè els cantors pogueren passar directament a l'ermita per l'interior per a formar el seguici inicial de la *Festa*.⁵⁵

En les excavacions arqueològiques preliminars es van trobar algunes dovelles decorades, segurament de l'antic presbiteri enfonsat, que van ser dipositades en el MAHE, on poden veure's, així com el tambor esculpit d'una antiga creu de terme, datada en el segle XV, que també s'exposa en el mateix museu i que s'ignora com anà a parar a l'ermita.⁵⁶

Tot i que en un principi es considerava un edifici complementari del Museu, l'abril de 1997 el projecte es va variar substancialment en el sentit de mostrar-la com al seu element central.⁵⁷ És per això que hagué de condicionar-se com a sala de projecció de l'audiovisual que explica les característiques del Misteri:

La ermita de San Sebastián albergará el «grueso» de los audiovisuales sobre el Misteri d'Elx dentro del Museo de la Festa, lo que requerirá realizar modificaciones de la rehabilitación del inmueble que se estaba realizando. Los elementos de exposición se llevarán a la Casa de la Festa que quedará comunicada con la ermita y en cuya planta baja será necesario realizar una importante reforma. El uso de la ermita como pieza fundamental del museo sobre el Misteri permitirá compatibilizar su utilización para otro tipo de actividades culturales que el Ayuntamiento quiere organizar.⁵⁸

De fet, l'antic presbiteri reconstruït es va destinar a magatzem del museu on està situat, entre altres coses, el principal projector de l'audiovisual. La capella central, mitjançant una pantalla retràctil, mostra les imatges principals, i, al final, permet la sorprenent aparició de la reproducció de la *mangrana*. Les capelles laterals complementen l'audiovisual amb altres projeccions sobre pantalles fixes. En la tercera capella de la banda de l'evangeli s'ha obert la porta que comunica l'ermita amb

⁵⁵ MUSEU MUNICIPAL DE LA FESTA D'ELX [MMFE], Antonio SERRANO BRU, *Proyecto de restauración de la ermita de San Sebastián. Elche (Alicante)*, 1995 (sig. 191/13).

⁵⁶ R. CARRIZOSA, «Aparece el tambor de una Creu de Terme del siglo XV en la ermita de San Sebastián», *Información*, 27-03-1996, p. 8.

⁵⁷ Mariola SABUCO, «La ermita de San Sebastián se convierte en eje fundamental del Museo de la Festa», *Información*, 19-04-1997, p. 8.

⁵⁸ Mariola SABUCO, «Reforman la ermita de San Sebastián para exhibir audiovisuales sobre el Misteri con alta tecnología», *Información*, 16-05-1997, p. 17.

la Casa de la Festa per mitjà d'una escala amb elevador per a persones de mobilitat reduïda. A partir d'aquest moment, l'ermita forma part del Museu de la Festa, tot i que, com s'indicava en el projecte de restauració, el seguici dels cantors de la *Festa* ix d'ella de manera simbòlica cada vegada que cal representar el drama assumpcionista. També s'han celebrat entre les seues parets alguns actes, com, per exemple, el concurs anual de palma blanca per al Diumenge de Rams, el curs d'estiu de la Càtedra Misteri d'Elx de la UMH i també s'obri la seua porta al carrer Major de la Vila per al cant de la salve que el clergat de Santa Maria dedica a la Mare de Déu en les processons del 28 i 29 de desembre, en les festes de la Vinguda.

6. TESTIMONIS MATERIALS

Dels documents, fotografies i testimonis conservats, podem deduir l'existència d'alguns elements materials que pertanyeren originalment a l'ermita de Sant Sebastià, dipositats en diferents llocs de la ciutat, i dels quals en donarem compte.

Dovelles

En el procés d'edificació de la Casa de la Festa i en el posterior de restauració de l'ermita de Sant Sebastià es trobaren soterrades cinc dovelles de pedra calcària blanquinosa, amb restes de policromia roja i groga, que ocupa el camp de dues de les motlures de les peces, i ratlles i cercles negres, que alternen amb l'anterior coloració. Aquestes pedres van pertànyer, segurament, a l'arc que sostenia l'arcada del primitiu presbiteri de la capella i que van quedar soterrades en la part posterior de l'edifici, on es féu el jardí que esmenten les descripcions del segle XIX.⁵⁹

Imatge de Sant Sebastià

Imatge de fusta tallada. 98 x 20 x 20 cm. Taller valencià. Segle XVI? Restauració de Cristina Marín Sempere i Rafael Ramos Molina (2000).⁶⁰ Representa Sant Sebastià en el moment del martiri: lligat per les mans a l'esquena a un arbre, està nu, llevat del drap de puresa, i presenta nombrosos senyals de les fletxes que li llançaren, tot i que no en queda rastre de cap. De factura molt pobra i molt deteriorat pel llarg temps que estigué a la intempèrie. Fuentes y Ponte indica sobre aquesta figura:

La fachada de la ermita es de sillería del país, y en su liso paramento general se franquea un solo arco circular sin jamba ni adorno; sobre su clave hay un nicho labrado interiormente en forma de pechina o concha, que contiene una estatua de 0,82 de altura representando a San Sebastián mártir, obra atribuida a la

⁵⁹ Veg. la informació aportada per A. ÀLVAREZ FORTES, en www.elche.es/micrositios/museos/info/2773/pieza-del-mes-anterior-mahe-la-pieza-del-mes/ (consulta, 20-07-2017)

⁶⁰ MMFE, C. MARÍN SEMPERE i R. RAMOS MOLINA, *San Sebastián* [memòria de restauració], 2000 (sig. 191/11).

época primera del siglo XIV, pero que ha sufrido varias reformas, incluso la última y peor, la de pintarla abigarradamente.⁶¹

Com hem indicat, cap a 1968, va desaparèixer de la seua fornícula.⁶² Sembla que va ser el pintor local Sixto Marco Marco (1916-2002) qui se l'endugué a la seua casa per demostrar la dolenta situació cultural a Elx. Tornat a mans municipals el 1978, va ser dipositada a l'Arxiu Municipal, primer a les golfes de la Casa Consistorial i, a partir de 1982, en el despatx de l'arxiver en el complex cultural de Sant Josep. L'any 2000 es va traslladar al Museu de la Festa i es va situar juntament amb la porta que comunica la seua part expositiva amb l'ermita. El 2003 va ser col·locada a la fornícula exterior una reproducció de la imatge feta amb resina per Àngel Andrés Hernández-Rodríguez. I l'any 2014 la imatge original es va ubicar en la part dreta de l'antic presbiteri de l'ermita, de manera que els visitants del museu la poden veure en el moment final de l'audiovisual, quan davalla la reproducció de la Mangrana. Aquesta imatge ha estat exposada en les mostres *Món i Misteri de la Festa d'Elx* (Llotja de València, 1986 i Saló del Tinell de Barcelona, 1987) i *Santa María, 750 años entre nosotros* (La Calaforra d'Elx, 2015).⁶³

Imatge de Sant Sebastià

Imatge de fusta tallada i policromada. 65 x 19 x 17 cm. Taller valencià. Segle XVII? Restaurada per Gemma Mira Gutiérrez (2014). Representa Sant Sebastià en el martiri: situat davant d'un xicotet arbre, es mostra nu, amb el drap de puresa i amb ferides de les fletxes, tot i que no se'n conserva cap. La figura ha perdut el braç dret a l'altura del colze. Aquesta imatge va ser donada el 2014 al Patronat del Misteri d'Elx per la família Pastor Tarí d'Elx que l'havia conservada des de 1936, en retirar-la de la pira preparada per a cremar les imatges de l'ermita. Ja hem vist com Montesinos, en descriure l'altar major de la capella, ens diu que «en el lado derecho hay una urna en la que está de bulto el titular San Sebastián». I Fuentes y Ponte, quasi cent anys després, indica: «dicho altar es moderado y su titular nuestra Señora de la Asunción: a los lados de las gradas hay dos estatuas de 0,63 de altura, la de la derecha del observador es San Roque y la del lado izquierdo San Sebastián, esculturas antiguas de no mucho mérito».⁶⁴ Aquestes dues referències, la coincidència en les mesures de la figura, els testimonis dels donants i el fet que no s'esmente cap imatge de Sant Sebastià en les descripcions de les esglésies d'Elx anteriors a la Guerra Civil, semblen confirmar que aquesta és la imatge venerada en l'altar major de l'ermita.⁶⁵ Cal assenyalar que el Patronat del Misteri, d'acord amb la família donant, ha cedit la peça al Museu de la Festa on, dins d'una fornícula de vidre, inicia la secció expositiva,

⁶¹ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 70-71.

⁶² Veg. M. J., «San Sebastián espera turno», *Información*, 10-11-1972 i LUIS SARABIA PARDINES, «La hornacina vacía», *Información*, 11-12-1972.

⁶³ J. CASTAÑO GARCÍA, «Exposición "Santa María, 750 años entre nosotros"», *Sóc per a Elig*, 27 (2015), p. 67-86.

⁶⁴ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p. 72.

⁶⁵ Veg. J. CASTAÑO GARCÍA, «San Sebastián: Una imagen recuperada», *Información*, 16-08-2014.

precisament amb una referència a l'ermita de Sant Sebastià com a lloc històricament lligat a la *Festa d'Elx*.

Taula de Sant Antoni Abat

Oli sobre taula. 174 x 60 cm. Taller valencià. Segle XVI? Restaurat parcialment per Manuela Peral Guilabert (1990). Representa Sant Antoni Abat o *del porquet*, segurament en una de les seues temptacions, ja que als seus peus apareix un xicotet dimoni. El sant va vestit amb hàbit monacal i du a la ma dreta un bastó, mentre que a l'esquerra sosté un llibre. A partir de 1958 va estar exposada en el Museu de la Basílica de Santa Maria. Actualment pertany a la Col·lecció Museogràfica de la Basílica de Santa Maria. Fuentes y Ponte, en descriure l'ermita de Sant Sebastià, indica: «A cada lado de la puerta [d'entrada a l'ermita] hay respectivamente un cuadro tabla [...] el cuadro del lado izquierdo entrando tiene 1,87 de altura por 0,68 de ancho, debió pertenecer a un tríptico del siglo XIV y representa a Sant Antonio abad».⁶⁶

Taula de Sant Blai i Sant Bernat

Oli sobre taula. 144 x 113 cm. Taller valencià. Segle XVI? Per restaurar. Representa dos sants drets: el de l'esquerra, vestit de bisbe, amb dalmàtica, capa i mitra, du a la ma dreta un llibre obert i a l'esquerra una carda; el de la dreta, vestit de frare amb hàbit blanc i amb la cogulla sobre el cap, du un llibre tancat a la ma esquerra i un bàcul a la dreta. Baix d'ells, una predella amb tres sants: dos franciscans als extrems i un bisbe al mig. Cal indicar que sobre l'hàbit del sant de la esquerra, prop dels peus, es pot llegir manuscrit amb lletra del s. XVIII, «S. Blas», i en el de la dreta, «S. Bernardo». Fuentes y Ponte, situa aquesta taula en la part dreta de l'ermita de Sant Sebastià, segons s'entra per la seua única porta, tot i que identifica els sants representats com Sant Blai i Sant Amar:

El de la derecha, más antiguo de los dos, pertenece al gusto de transición pictórica del segundo periodo gótico: tiene 1,62 de altura por 1,24 de ancho, y sobre un fingido decorado zócalo, hay pintados dos santos, el uno parece San Blas, que tiene en su mano izquierda una carda de mano con agudas puntas; y el otro es San Amaro. Conjeturamos que esta notable tabla haya sido en tiempo remoto la que venerase la Cofradía o Gremio de cardadores y rastrilladores de cáñamo.⁶⁷

Al respecte, es conserva a l'Arxiu de la Basílica correspondència creuada entre l'arxiver Juan Gómez Brufal (1912-1982) i José Crisanto López Jiménez (1905-1980), metge murcià i especialista en el renaixement i barroc murcià i valencià. Precisament a les manifestacions

⁶⁶ J. FUENTES Y PONTE, *op. cit.*, p 71.

⁶⁷ *Ibidem*.

de Gómez Brufal sobre constar escrit en l'hàbit del sant de la taula de la taula el nom de Sant Bernat, manifesta López Jiménez, que fins i tot il·lustra la seua missiva amb un dibuix explicatiu, que ell es decanta perquè, en realitat, fora Sant Romuald:

Cuando vi la fotografía supuse si fuera San Romualdo, pero tu me dices ser San Bernardo. Al santo de Claraval (fundador del Cister) San Bernardo de Clairvaux, se le representa con la cogulla blanca como va en la tabla, pero siempre sin barba, monje blanco, que negros eran los benedictinos (Cluny). San Romualdo fundó la Camáldula, orden camaldulense. Las capuchas, indistintamente subidas o bajas. Ahora, me dices que has visto el nombre de San Bernardo escrito en los pliegues del hábito exterior. Consta por escritos que el santo iba rasurado y los cistercienses, bernardos y trapenses –sus monjes– así han ido y están representados sin excepción. Coinciden los hábitos. Hábito exterior blanco (cogulla blanca) también usaron los monjes de San Romualdo (camaldulenses). Digo hábito exterior, cogulla, amplio y de manga ancha, hábito coral, porque bajo éste iba el hábito de túnica, escapulario, capucha y correa, blanco y negro...⁶⁸

I en una carta posterior tornava a insistir que, si el sant de la taula «lleva escrito el nombre de San Bernardo, será otro de los próximo a tres mil santos del Císter, también llamado Bernardo, pero no el fundador, Bernardo de Claraval».⁶⁹

Aquesta taula també va estar exposada a l'antic Museu de Santa Maria i actualment pertany a la Col·lecció Museogràfica de la Basílica.

Crist crucificat

Imatge de fusta tallada i policromada. 198 x 186 x 34 cm. Taller valencià. Segle XVI? Per restaurar. Representa Crist mort en la creu. El pany de puresa, tallat, presenta dos nus laterals amb caigudes. La corona d'espines també està tallada. Per a Fuentes y Ponte, «los altares de las capillas [de l'ermita de Sant Sebastià] están ocupados por imágenes modernas de escaso mérito, a escepcion de un crucifijo tamaño natural, obra de arte digna de conservarse».⁷⁰ En la fotografia de l'ermita de 1932 es veu aquest crucifix situat en la primera capella de la banda de l'Evangeli, juntament amb el presbiteri. Aquest crucifix va estar exposat a l'antic Museu de Santa Maria i actualment pertany a la Col·lecció Museogràfica de la Basílica.

Imatge de Sant Vicent de Paül

Imatge de pasta policromada (Las Artes Religiosas de Olot?). 64 x 24 x 20 cm. Segle XX (ca. 1904). Representa el sant vestit de prevere a

⁶⁸ ABSME, Carta de José Crisostomo López Jiménez a Juan Gómez Brufal, 21-12-1959 (sig. 57/1).

⁶⁹ ABSME, Carta de José Crisostomo López Jiménez a Juan Gómez Brufal, 25-01-1960 (sig. 57/1).

⁷⁰ *Ibidem*. Veg. Antonio BROTONS BOIX, «Imaginería y pintura religiosa expuesta al culto en la Insigne y Arciprestal Basílica de Santa María de Elche», *Sóc per a Elig*, 27 (2015), p. 93-120.

l'estil francès, amb sotana que deixa veure el coll de la camisa blanca i manteu i solideu negre. Du al braç esquerre un xiquet de curta edat i, en la part dreta, de peus, figura una xiqueta; els dos nens fan referència a la important tasca de Sant Vicent de Paül respecte dels expòsits. En la fotografia de l'ermita de 1932 es veu la figura damunt de l'altar major, a l'extrem esquerre. Actualment es conserva a la Basílica de Santa Maria i s'exposa en el presbiteri el dia del sant (27 de setembre).⁷¹

Crist crucificat

Oli sobre llenç. 248 x 158 cm. Taller valencià. Segle XVII-XVIII? Restaurat per Gemma Mira Gutiérrez (2016).⁷² Situat actualment sobre la porta Major de la Basílica de Santa Maria. Representa Crist mort en la creu. Als peus de la creu, molt obscur, un paisatge amb un castell. Tot i que no podem aportar cap referència ni testimoni sobre la procedència d'aquesta obra, que es conservava als magatzems de Santa Maria molt deteriorada des d'antic, i que pertany a la seua Col·lecció Museogràfica, oferim la hipòtesi que fora aquest oli el col·locat en l'altar major de l'ermita de Sant Sebastià el 1744 pels germans de l'Escola de Crist. Hem vist com, segons les seues constitucions, calia que els membres d'aquesta Escola feren els seus exercicis inspirats per alguna imatge de Crist crucificat i de la Mare de Déu dels Dolors. I donat que, segons la descripció aportada per Montesinos el 1795, en l'altar major havia «un precioso lienzo con la imagen de Jesús Crucificado», sota el qual estava el sagrari, a la dreta, una urna amb la figura de Sant Sebastià, i a l'esquerra, una altra de Sant Roc i de la Mare de Déu dels Dolors, podem pensar que fora aquest oli el que presidira el retaule. Oli que, segurament, hagué de ser retirat quan s'enfonsà el presbiteri de l'ermita el 1824 i calgué acurtar l'edifici.

* * *

L'ermita de Sant Sebastià és un dels edificis més antics conservats a Elx, gràcies a les nombroses obres de reconstrucció i restauració que ha experimentat al llarg de la seua història. De les diverses ermites i capelles açades en la ciutat és la única que s'ha mantingut dempeus, tot i que molt transformada. I aquesta pervivència cal explicar-la, sens dubte, per la seua estreta vinculació a la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció i, sobretot, a la *Festa d'Elx*. El fet que l'ermita fora seu de la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció, que custodiara el vestuari i elements de caracterització dels cantors del drama sacre, que es venerara en una de les seues capelles la mateixa imatge de la patrona de la ciutat fins l'any 1648, que fera de parròquia mentre es construïa l'actual església de Santa Maria i, sobretot, que cada any servira de camerino per als cantors de la

⁷¹ A. BROTONS BOIX, en l'article citat en la nota anterior, aporta una fotografia d'aquesta imatge exposada en el presbiteri de Santa Maria, tot i que es refereix a ella com imatge de Sant Joan de Déu (p. 118).

⁷² G. MIRA GUTIÉRREZ, «La restauración de la obra sobre lienzo "Cristo Crucificado" de la Basílica de Santa María de Elche», *Sóc per a Elig*, 28 (2016), p. 125-130.

Festa d'Agost, n'ha assegurat la continuïtat en el temps. Una continuïtat que s'ha mantingut, fins i tot, després de desaparèixer els seus elements de culte i transformar-se en magatzem, en seu del Patronat del Misteri d'Elx i, des de 1997, en una part fonamental del Museu Municipal de la Festa. Amb aquesta darrera actuació, l'edifici, un element fonamental del nostre patrimoni, amb més de cinc-cents anys d'història, ha adquirit una important dimensió cultural, que caldria potenciar en el discurs expositiu del museu, però sense que se n'oblidara mai l'origen i sense que perderra la seua íntima vinculació amb el drama assumpcionista. Sens dubte, l'ermita de Sant Sebastià ha trobat ara un paper fonamental en la difusió i divulgació de la *Festa*, imprescindible per a la seua perpetuació futura.

BIBLIOGRAFÍA

- ALCAÑIZ BAEZA, J. (1977), «Guitarras y zapatillas, sustraídas de la ermita de S. Sebastián», *Información*, 09-08.
- ÁLVAREZ FORTES, A. M. i CASTAÑO GARCÍA, J. (1988), «"L'arrova de l'oli", una antiga aportació al manteniment de la *Festa d'Elx*», *Festa d'Elx*, p. 41-56.
- (1996), *El Archivo parroquial histórico de la Basílica de Santa María de Elche*, Ajuntament d'Elx, Elx.
- BROTONS BOIX, A. (2015), «Imaginería y pintura religiosa expuesta al culto en la Insigne y Arciprestal Basílica de Santa María de Elche», *Sóc per a Elig*, 27, p. 93-120.
- CARRIZOSA, R. (1996), «Aparece el tambor de una Creu de Terme del siglo xv en la ermita de San Sebastián», *Información*, 27-03.
- CASTAÑO GARCÍA, J. (1986), «Un inventario de la ermita de San Sebastián en el siglo XVI», *Pobladores de Elche*, 8, p. 46-51.
- (1989), «Jesucrist, possible personatge de la Festa d'Elx», *Festa d'Elx*, 41, p. 129-152.
- (2010), *Les festes d'Elx des de la Història*, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant.
- (2014), «San Sebastián: Una imagen recuperada», *Información*, 16-08.
- (2015), «Exposición "Santa María, 750 años entre nosotros"», *Sóc per a Elig*, 27, p. 67-86.
- CASTAÑO I GARCÍA, J. - MAS I MIRALLES, A. (ed.) (2015), *Llibre de la Fàbrica de Senta Maria de la vila d'Elig (1592-1699)*, Universitat d'Alacant, Alacant.
- F. G. (1997), «Provocan destrozos vandálicos en el interior de la ermita de San Sebastián», *La Verdad*, 27-04.
- FUENTES Y PONTE, J. (1887), *Memoria histórico-descriptiva del santuario de Nuestra Señora de la Asunción en la villa de Elche*, Acadèmia bibliogràfic-mariana, Lleida.
- HINOJOSA MONTALVO, J. (1990-1991), «Ermitas, conventos y cofradías en tierras de Alicante durante la Edad Media», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, 8, p. 257-300.

- JAÉN I URBAN, G. (1999), *La Vila i el Raval d'Elx: arquitectura i urbanisme*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant.
- (2017), *Formació d'una ciutat moderna de grandària mitjana: Elx, 1740-1962*, Publicacions de la Universitat d'Alacant, Alacant.
- MARTÍNEZ GOMIS, M. (2002), «Las Escuelas de Cristo de Elche y Orihuela: Un aspecto de la enseñanza espiritual y ascética en la España de los siglos XVII y XVIII», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 20, p. 339-374.
- MIRA GUTIÉRREZ, G. (2016), «La restauración de la obra sobre lienzo “Cristo Crucificado” de la Basílica de Santa María de Elche», *Sóc per a Elig*, 28, p. 125-130.
- M. J. (1972), «San Sebastián espera turno», *Información*, 10-11.
- ORTS VICENTE, A. (1989), «Catolicisme social a Elx a mitjan segle XIX. Un exemple de beneficiència domiciliària: Sant Vicent Paül 1861-1868», *La Rella*, 8, p. 23-30.
- PASCUAL (1991), «Hallados cuatro fragmentos arquitectónicos tras la ermita de San Sebastián», *Elche*, 11-01.
- SABUCO, M. (1997), «La ermita de San Sebastián se convierte en eje fundamental del Museo de la Festa», *Información*, 19-04.
- (1997a) «Reforman la ermita de San Sebastián para exhibir audiovisuales sobre el Misteri con alta tecnología», *Información*, 16-05.
- SANZ, Cristóbal (1954), *Recopilación en que se da cuenta de las cosas anci antiguas como modernas de la ínclita villa de Elche*, GÓMEZ BRUFAL, J. (prol.), Llib. Atenea, Elx.
- SÁNCHEZ, A. (1966), «Un robo en la ermita de San Sebastián, que pudo poner en peligro la Festa», *Información*, 06-08.
- SARABIA PARDINES, L. (1972), «La hornacina vacía», *Información*, 11-12.
- TORRES SERRANO, V. (1933), «Historia y tradición», *El Eco*, 15-08.

1. Ermita de Sant Sebastià, miniatura de P. Ibarra i Ruiz en *Páginas de Oro*, 1892 (AHME, Foto: Sixto Marco Lozano).

2. Taulell de la façana de l'ermita, s. XIX (Foto: Sixto Marco Lozano)

3. Celebracions de la festivitiat de Sant Sebastià, 1913 (AHME, *Tesoro histórico* de P. Ibarra)

4. Seguici de la *Festa* davant de l'ermita de Sant Sebastià, 1927 (Foto H. Esquembre)

5. Interior de l'ermita de Sant Sebastià en 1932 (Museu Municipal de la Festa, Foto: Salvador Picó)

6. Retaule de l'ermita de Sant Sebastià reutilitzat en la Capella de la Comunió de Santa Maria en la postguerra (Foto: Monferval)

7. Imatge de Sant Sebastià en la fornícula de l'ermita, 1965 (Foto: Jerónimo Guilabert)

8. L'ermita utilitzada per als assaigs de la Capella de la Festa en els anys vuitanta del s. XX (Museu Municipal de la Festa)

9. Façana de l'ermita en 1984 (col. de l'autor)

10. Interior de l'ermita en 1984: tester oest (col. de l'autor)

11. Interior de l'ermita en 1984: porta d'accés (col. de l'autor)

12. Interior de l'ermita en 1984: capella lateral (col. de l'autor)

13. Façana de l'ermita en l'actualitat (Museu Municipal de la Festa)

14. Interior de l'ermita en l'actualitat: sala d'audiovisuals del Museu de la Festa (Museu Municipal de la Festa)

15. Cantors de la Festa davant de l'ermita de Sant Sebastià, agost de 2008 (Museu Municipal de la Festa)

16. Dovelles gòtiques de l'ermita de Sant Sebastià exposades en el MAHE (MAHE)

17. Imatge de Sant Sebastià, s. XVI (Museu Municipal de la Festa)

18. Imatge de Sant Sebastià, s. XVII (Foto: Gemma Mira)

19. Taula de Sant Antoni, s. XVI (Foto: Sixto Marco Lozano)

20. Taula de Sant Blai i Sant Bernat, s. XVI (Foto: Sixto Marco Lozano)

21. Sant Bernat i Sant Romuald, dibuix de José Crisanto López, 1960 (ABSME)

22. Crist crucificat, s. XVI (Foto: Sixto Marco Lozano)

23. Imatge de Sant Vicent de Paül, s. xx (Foto: Sixto Marco Lozano)

24. Crist crucificat, s. XVII-XVIII (Foto: Gemma Mira)